

інтерацію індивідів, на основі успадкованих традиційних канонів спів-буття; норма опосередковує взаємини між особистістю та соціальними структурами суспільства. Норма завжди є такою конструкцією, певним «повинно бути», тим, що людина в процесі діяльності втілює в життя. «Належне» означає буття певної обставини, яка має для нас значення мети. «Належне» виражене в нормі - це і результат, і еталон оцінки поведінки. Мова права і логічна форма викладу правової норми мають вигляд більш концентрованого виразу належного, але разом з цим, правова норма, як соціальна норма, - це не тільки веління, а й інформація про суще. Структуру належного можна представити у вигляді системи прав і обов'язків, без яких неможлива дія ціннісних регуляторів (до яких відноситься право). Належне - це не тільки вимога певної поведінки, це і домагання суб'єктів соціальної взаємодії на певний порядок відношень. Норми права - цінності, які не існують абстрактно, а органічно вплетені в життєву практику індивідів. Нормативність права є найголовнішою його ознакою. Норма права - це соціально-культурний феномен, різновид соціальних норм, головним призначенням яких є регуляція поведінки людей у суспільстві. Як і всі соціальні норми, норми права безособові і деперсоналізовані. Унікальне, індивідуальне відсутнє в правових нормах. Екзистенціальне «вживання» у сферу дії реально існуючих правових вимог можливе на рівні повсякденної правосвідомості. Норми права задають однаковий для всіх масштаб поведінки. Норми права - це пошук культурного, олюдненого вияву тваринного начала в людині, вони націлені на особистісну орієнтацію на іншого, на буттєвість людськості.

СПРОБА ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ РОЛІ І ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

Костицький М. В.,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України

1. Епоха Постмодерну зародилася в середині минулого століття, але кризові явища характерні для переходу від однієї епохи до іншої (від Модерну до Постмодерну) все ще продовжуються.

Предтечі теоретики Постмодернізму Р.Ранвіц, Ф. де Оніз, А.Дж.Тайнбі, Ж.-Ф.Лютар, М.А.Рауз, Ф. де Соссюр та ін. характеризували цю епоху як таку, що радикально відрізняється від попередньої, проявляється в архітектурі, мистецтві (особливо його вербальних формах). Пізніше прояви Постмодерну знайшли своє відображення в таких сферах предметності, як економіка — технологічній і соціально-історичній. Сьогодні характерні риси Постмодернізму проявляються в блоці наук про людину (психології і антропології), в науках про соціум (політологія, правознавство) і, на кінець, у філософії.

Постмодернізм наніс серйозний удар по євро центризму, стимулював ревізію європейської культурної традиції, науково-технічного прогресу, раціоналізму як способу організації навколишнього світу, ліберальні як ідеологічний доктрині соціального і державно-правового облаштування, ринкової моделі економіки з її завданням неугавного приросту матеріальних благ.

Чітка модерністська адміністративно-категоріальна визначеність сьогодні замінюється постмодерністською описовістю, запереченням цілісної реальності, злиттям її з фантазіями в т. з. „віртуальний“ дійсності.

Поряд з цим на авансцену спеціальної дійсності виходять технологи — від фахівців з інформаційних і нанотехнологій до політехнологів. Останніх можна назвати і простіше — маніпулятори свідомістю (індивідуальною і груповою).

2. Завершення епохи Модерну пов'язане з провалом мегасуспільних проєктів ідеального і досконалого суспільства: комуністичного, „загального благоденства“, ліберального ринкового, національного чи расово-соціалістичного. Віра у всемогутність Розуму зазнала краху. Деякі сучасні аналітики вважають, що наростаючий потік науково-технічних революцій ХХ–ХХІ століть приведуть нашу цивілізацію до глобального тоталітарного інформаційного суспільства. Певні прояви штучного процесу глобалізації є тому підтвердженням.

Для Постмодерну характерним є розрив з тисячолітніми традиціями в сфері етики, моральності, релігії, права. Все більшого поширення (спочатку серед інтелектуалів, а пізніше і у всьому суспільстві) набувають ірраціоналізм, нігілізм, відкидання святинь і засадних устоїв соціуму, деконструктивізм, безпардонність, іронія і сарказм, аморальність. Постмодерном тотально ревізується все і вся. Розум, Справедливість, загальне Благо осміюються і клеймлять ся як утопія.

Є міркування, що такі масштабні світоглядні потрясіння пов'язані не лише з розривом Постмодерну з Модерном, провалом стратегій будівництва ідеальних суспільств, а в невтримній гонці в новітніх технологіях (від інформаційних до нанотехнологій) в специфіці гендіярської глобальної ринкової економіки (якій теж наступає кінець).

3. Гуманітарна криза зміни епох можливо є передвісницею величезної події в тисячолітній еволюції людського роду, людини, що є глобальна точка біфуркації (в синергетичній методології) за якою має йти народження нової філософії ХХІ ст., всезагальний синтез наукового, художнього, філософського знання в єдину Метануку (у Аристотеля Метафізика), а ця остання має узгоджувати технологічний, лінгвістичний, онтологічний і носіологічний аспекти Буття, перебороти постмодерністський розрив онтології і носіології. Тобто йдеться про тривалу глобальну науково-технологічну суперреволюцію, яка до кінця століття буде „визначати обрії наукового світогляду“ (Лук'янець В.С.). Не тільки розвиток Природи, її підсистем, людини, але й соціуму в контексті такого світогляду втратить „лінійний“ розвиток (зміна суспільно-економічних формацій (марксизм), зміна епох (Тофлер), зміна цивілізацій (Даниловський), а в філософії психології, юриспруденції мають бути все більшого поширення „нелінійні“ підходи і теорії (які, до речі успішно, проявилися в теоретичній фізиці і поширюються на біологію, хімію).

4. Постмодерн є черговий, п'ятий (за М. Булатовим — останній) перехід від історії, який є наступним після Античності, Середньовіччя, Ренесансу, Нового часу. Правді в згаданого автора загубився Новітній час, який за хронологічними рамками в значній мірі співпадає з епохою Модерну. Залишимо дискусії про кількість назв епох історикам, соціальним, філософам та політекономістам. Фактом є те, що Постмодерн є періодом чи епохою в якій ми живемо. І він наступив після і в заперечення Модерну, який мав дати людям абсолютне знання (за Г.В.Ф.Гегелем), вічний мир, повне підкорення Природи Людині, перетворення суспільства в ідеальне та найкраще облаштування для людини (чи то в комуністичній, чи в концепції держави „загального благоденства“) повну свободу індивіда, демократію, верховенства права і правову державу.

Багато з цих модерністських очікувань реалізовано. Але наслідки цих реалізацій для цивілізації виявилися протилежними: замість миру — світові війни, замість свободи — тоталітаризм („червоного“, „брунатового“ чи „чорного“ кольору), замість панування над Природою — екологічні катастрофи, замість свободи — абсолютне відчуження та самотність людини,

замість загального процвітання — реалізація концепції „золотого мільярда“,
замість гарантії прав і свобод — тотальне їх порушення і ін.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Постмодернізм приніс абсолютне
заперечення і критику всіх попередніх матеріальних і духовних цінностей,
раціоналізму, прагматизму, індивідуалізму, традиційного метафізичного
мислення.

5. В західній соціальній науці для позначення періоду від середини
XX ст. і до тепер вживаються терміни „Постіндустріальне суспільство“,
„інформаційне суспільство“, „суспільство третьої хвилі“.

Термін і теорія „постіндустріальне суспільство“ розроблені Данієлом
Беллом ще в 70-і роки минулого століття, як критика пізнього індустріального
суспільства і методології технологічного детермінізму. В цій теорії
прослідковується відмова від індустріалізму, ідеї економічного редукціонізму,
акцент на сервісній функції економіки, докорінна зміна характеру праці,
зокрема промислової, зростання її наукоємності та бурхливе розширення
телекомунікаційних технологій.

Приблизно в один час з теорією постіндустріального суспільства появилася
теорія інформаційного суспільства. Ці теорії мають багато подібностей. Однак,
теорія інформаційного суспільства має оригінальні характерні риси, зокрема,
замість централізації — регіоналізація, замість ієрархізації і бюрократизації —
демократизація (навіть анархізація), замість концентрації — розукрупнення,
замість стандартизації — індивідуалізація. В цьому суспільстві головним стає
не вироблення товару, а інформації, головною формою суспільної організації
стає не держава і її інституції, а технологічна корпорація, не політична ідеологія
і фінанси, як засоби осягнення влади, а накопичене знання і інформація.
Одночасно інформаційне суспільство характеризується агресивним
нав'язуванням влади і стереотипів, маніпулювання каналами виробництва і
споживання. В цьому суспільстві створюються умови для привілеїв невеликої
купки інформаційних технологів, запроваджується ізоляція, сегрегація,
виключення більшості членів суспільства не лише із сфери влади, але й із
сфери економіки і культури. Політична і державна влада в цьому суспільстві
стає не демократичною, колективною функцією більшості народу, обраних ним
репрезентантів, а прерогативою окремих груп чи страт. Законодавство (в
привичному сенсі) в цьому випадку все більше стає технічно технологічним, а
потім буде витіснятися технологічними чи технологічними нормами.

Автором теорії „третьої хвилі“ є американський вчений Елвін Тоффлер,
який ще в 1980 р. опублікував книгу „Третя хвиля“ в якій стверджує, що на
зміну „першій хвилі“ до індустріальній, аграрній культурі прийшла друга —
індустріальна культура, а пізніше і третя — суперіндустріальна культура.
Остання почалася в кінці 40-х років XX ст. і для неї характерні такі риси:

- 1) інформація стає такою ж важливою, як земля, праця, капітал, сировина;
- 2) створюються інституційні і кількісні обмеження і для приватних
корпорацій і для урядових організацій;
- 3) головним видом праці стає розумова;
- 4) оптимальним способом суспільної організації стає не бюрократизація, а
адократія (ad hoc, лат. — стосовно до обставин), як тимчасова, ситуативна
організація, спрямована на вирішення конкретного завдання;
- 5) робота повинна ставати варіативною, такою, що не повторюється і
відповідальною та має вимагати від індивіда здатності свободи дій, оцінок і
суджень.

Показовою для суспільства „третьої хвилі“ є де стандартизація та потреба
у висококваліфікованих, інтелектуальних працівниках. Вони перестають бути
додатком до машини, є незалежними і винахідливими.

В сфері влади наступає її фрагментизація в національних кордонах та
поява мультинаціональних центрів зі сферами впливу поза національним

кордонами. В законодавчому регулюванні проявляється дестандартизація і, як вказувалося вище, заміна законодавчих норм технологічними.

Приведені характеристики різних теорій сучасного розвитку суспільства здебільшого співпадають з характеристиками епохи Постмодерну. Різниця в назвах та деяких неголовних рисах. Тому в контексті цієї роботи я вважаю поняття „епоха Постмодерну“, „постіндустріальне суспільство“, „інформаційне суспільство“, „суспільство „третьої хвилі“ синонімами.

6. З приведеного видно, що в епоху Постмодерну, не дивлячись на гносеологічний синтез та тенденції до творення Метанауки роль філософії як світоглядної і методологічної сфери зменшується. Навіть в межах такої Метанауки домінуючу роль (системотворчу) роль буде відігравати не філософія, а теорія інформаційних технологій. Філософське осмислення соціальних, державно-правових, культурологічних і ін. процесів поступово відходитиме на другий план. Державно-правові доктрини, ідеології, теорії, вчення будуть відкидатися вслід за філософськими. Замість них неминуче з'явиться мозаїка технологічних інформаційних концепцій для забезпечення регіональних і локальних процесів. Глобальна цивілізація все більше ставатиме „всесвітнім селом“. Але не з єдиним публічним і приватним законодавством, а з технологічним статутом тисяч і тисяч „хуторів“ з яких це „село“ складатиметься.

Думаю, що навіть глобальні проекти галузевого правового чи законодавчого облаштування в умовах Постмодерну, навряд чи матимуть успіх. До таких може бути віднесена ідея Екологічної Конституції Землі „народжена“ академіком Ю.Ю.Туницією та автором підчас міжнародної конференції в університеті Гофетра під Нью-Йорком в 1992 р. та яку світовій спільноті пропонували для розгляду Голови Верховної Ради України І.С.Плющ в Рю-де-Жанейро в 1993 р., В.М.Литвин в Йоганнесбурзі в 2003 р., Президент України Л.Д.Кучма в інавгураційній промові перед заступленням головуванням на сесії Генеральної Асамблеї ООН).

7. Дещо відмінною від ролі філософії, на мій погляд, буде роль психології. Думаю, що її чекає роль „служниці“ інформаційних технологій, але не такої, як філософії чи інших соціальних наук, а роль „старшої служниці“.

Без психології як науки про психіку, внутрішній світ людини, когнітивні, емоційні, вольові процеси, про психологію соціальних груп ні теорія ні практика інформаційних технологій обійтися не зможе. Більше того, я думаю, що психологія хоч і залишатиметься соціально-природничою наукою, все ж все більше буде філософію зовуватись, зокрема включатиме в предмет такі складові предмети філософії як свідомість та світогляд.

Щодо державно-правових явищ, то психологія буде обслуговувати інформаційні технології, забезпечуючи їм відомості, знання про людину і соціальні групи якими власне і буде проводитись маніпулювання, керівництво, управління цими технологіями.

Приведені міркування — це не пророкування, а лише прогноз одного з можливих сценаріїв розвитку постмодерністського суспільства. Як показує досвід навіть мегапрогнози, як відмирання держави наприкінці ХХ ст., побудова комунізму за 20 років, створення суспільства загального благоденства (добробуту) з часом перетворюються в прожекти та ілюзії. Тому я, звичайно, був би радий, коли б частина чи більшість із тих сумних перспектив про які я тут згадував не справдилися би. Що ж майбутнє покаже...

ОСОБИСТІТЬ УЧЕНОГО: СПОВІДУВАННЯ ТРАДИЦІЙ І ФОРМУВАННЯ ДУХУ НОВАТОРСТВА (до 65-річчя М.В. Костицького)

Токарська А.С.,